

In takoj nato še en tak, ne, mnogo hujši korak navzdol. Kaj neki pomeni in kakšen je logični smisel naslednjega njegovega stavka? „Kako naj me odreši ‚Bog mojega srca‘, če pa ni resničen Bog, ki biva tudi tedaj, ako ni resnica mojega srca, . . ampak samo moja želja, moj sen ali celo moja — blodnja?“ Ali ni to takale logika: Hočem biti srečen in bogat. Če to, kar imam v roki, ni zlato, ne morem biti. Torej to mora biti in je zlato. — Kaj je to? Dvomim, da filozofiranje „pretežke“ vrste. Prej neprevidnost. Morda središče in ozadje vsega Vodnikovega napora.

Kako tedaj vrednotiti izpovedi, ki vsebujejo ugibanje in razglabljanje o zadnjih resnicah? Že ko sem prvič pisal one sporne besede o vrednotenju razmišljajočega pisateljstva, sem se zavedal, da velja zanj poleg iskrenosti še več meril, ki bi jih vse lahko strnil v pojem človeške dragocenosti. Poudaril pa sem iskrenost kot prvo izmed njih. Vsaka iskrena izpoved, ki govori o globokem in samobitnem spoznanju in iskanju in ki je notranje logična, je človeško dragocena, naj izpoveduje tako ali drugačno metafizično resnico. Drugega merila ni zanj in kdor jo sodi drugače, ji dela silo. Če je to „pragmatizem, relativizem in subjektivizem“ — bodi, ni me strah teh grmečih in tujih besed. Resnica tega stališča mi dopušča, da se vselej živo zavedam vse veličine in majhnosti človeka in vse njegove svetle poti, ki gre iz teme v temo, iz neznanega v neznano in ta zavest je čudovita v svoji strahotnosti. (Prav gotovo pa moje stališče ni „Svobodna misel“ Nietzschejeva. Bil sem in sem njegov spoštovalec, nikoli pa nisem bil njegov vernik, kar dokazuje že davni moj članek o Cankarjevem Kantorju, ki sem ga zagovarjal kot demoničnega človeka velike poslušnosti — lastni naravi, ne pa kot Nietzschejevega nadčloveka z njegovo voljo do moči.)

Ali naj še razpravljam, katero stališče nasproti resnici je svobodnejše? Govoril sem že o nevarnosti absolutne resnice, ki so ji podlegli celo duhovi, kakršni so bili Bjelinski, Strindberg in celo Tolstoj. Kako ji ne bi manjši od njih? Brošura „Dom in svet v letu 1957“ in Vodnikov članek „Kriterij in cenzura“ mi to nevarnost samo potrujeta.

J. Vidmar.

V obrambo verodostojnosti Tumovih „Spominov“

Pod naslovom „Kako piše zgodovino dr. Henrik Tuma“ je objavil „Slovenec“ v št. 129 od 10. junija pl. l. nekaj kritično-polemičnih pripomb k avtobiografiji pokojnega dr. Tume in v št. 136. od 18. junija pl. l. tudi njihovo nadaljevanje pod naslovom „Dr. Tuma in londonski pakt“. Pisec je vzel iz Tumeve knjige tri navedbe in o njih kategorično zatrjuje, da si jih je Tuma kratko in malo izmislil. Če pogledamo njegovo „dokazovanje“ malo bolj od blizu, se prav vidi, da ne vzdrži nobene kritike in da je storil v vseh treh točkah pokojnemu Tumi krivico. To hočem na najkrajši način pokazati v naslednjem.

1. Razgovor Tume s Hohenlohejem. Tuma piše v spominih, da se je avgusta 1917 sešel na Dunaju s princem Hohenlohejem na razgovor. Kritik pa pravi, „da si je dr. Tuma to svojo trditev popolnoma izmislil, da daje samemu sebi neko važnost“ in ponuja za to „direkten dokaz“. Toda v vsem njegovem razmotrivanju ni niti sledu kakega dokaza. Predvsem Tuma prav nikjer ne govori o ministru Hohenloheju in so torej vsa protislovna piščeva izvajanja o „tako zaposlenem ministru H.“ ki „ni bil več minister in tudi ni imel nobenega izgleda več, da bi še kdaj postal“ in podobna, povsem brezpredmetna. Prav tako brezpredmetno je vprašanje, ali se je H. avgusta 1917 ganil iz svoje palače ali ne. Svoje trditve, da se je H. „odtegnil vsem stikom z zunanjim svetom“, „da se je bil čisto zaprl vase“ in da ni imel ne le nobene besede v zunanje- in notranjepolitičnih

vprašanjih monarhije, ampak tudi „nobenega interesa zanje“ (?!), bi bil pisec moral šele dokazati, da bi mu mogli priznati upravičenost sklepa, češ da se mu ne zdi verjetno, da bi Hohenloheja mogel takrat zanimati kak razgovor s Tumo. Pa tudi če bi pisec dokazal, da je bil H. takrat res tako brezbrizen, bi vendarle ne mogel izključiti, da bi utegnil imeti vsaj od časa do časa „lucida intervalla“, ko se je v njem prebudilo zanimanje za to, kaj se po svetu godi. Kritikova konstrukcija, ki naj bi bila „dokaz“, se zruši do tal pri prvem dotiku. Edini, ki bi mogel postavljati glede tega razgovora Tumo na laž, bi mogel biti pač le Hohenlohe sam... Tumovo mnenje o nastanku majniške deklaracije in njegovo opiranje tega mnenja na Hohenlohejeve izjave zahteva stvarne kritike, ne pa takih trhljih konstrukcij. Stvarni kritik bi mogel najbolj uspešno zavrnilo Tumovo mnenje z zgodovinskim pojasnilom, kakšne izjave je želela Clam Martiniceva vlada od čeških, slovenskih in drugih poslancev. Hohenlohe je lahko izrazil samo svoje zasebno mnenje; prav verjetno je, da je ta pristaš demokratizacije Avstrije — za kar so ga svoj čas nasprotniki nazvali „rdeči princ“ — l. 1917. videl rešitev Avstrije le v precejšnjih koncesijah njenim zatiranim narodom. Nestvarni kritik pa se je vsemu temu izognil in raje vrgel na Tumo svoj kategorični, a nič manj neopravičeni očitke. Kritikovo površnost lepo izpričuje nezgoda, ki se mu je primerila pri dokazovanju: Pri njem beremo, kakor da „se je rodila majska deklaracija“ šele po 26. juniju istega leta (po padcu Clam Martiniceve vlade)! No, če že tako površno čita svoje lastne spise, potem se ni čuditi, da je še bolj površen pri čitanju tujih, kakor bomo videli pri ostalih dveh točkah.

2. Tumove študije v „Kriegsarchivu“. — Vsakemu pazljivemu bralcu je moralo biti takoj jasno — in seveda bi moralo biti jasno tudi vsakemu količkaj vestnemu kritiku — o kakšnem „Kriegsarchivu“ piše Tuma v spominih, iz njegovega opisa (str. 360): „V tem arhivu so se nabirala vsa dela, ki so se tikala vojne, iz vsega sveta...“ Jasno je, da gre tu za posebni oddelek dvorne knjižnice, v katerem se je zbirala politična literatura o vojni, ne pa za arhiv vojnega ministrstva, kjer so hranili seveda vse kaj drugega, samo politične literature ne, ki ga pa kritik tako živo in dramatično opisuje, da bi le Tuma mogel vanj! V obrambo Tume proti kritikovemu napadu je že lanska „Slovenija“ prinesla dve beležki. Prva (24. št.) navaja pripovedovanje dr. Ivana Prijatelja, „da je Tuma takrat res bil pri njem in proučeval vojno-politično literaturo“, druga pa (25. št.) stvarno popravlja Tumo v izrazu, da bi namreč moral napisati „Kriegs-sammlung“, a ne „Kriegsarchiv“, in pove, da je Tuma dobival po dr. Prijatelju na razpolago gradivo iz „Kriegssammlung“, ki ni bilo dostopno javnosti. Da sta pisca teh dveh beležk bolje informirana od kritika, dokazujeta dva Tumova dopisa dr. Prijatelju. V prvem od srede junija 1917 čitamo: „...Sedaj predelam gradivo, katerega sem nabral, ki mi bo dobro služilo. Srčna hvala za vso Vašo prijaznost!“ V drugem od 28. I. 1918 se mu zopet zahvaljuje in pripominja: „Okoristil sem se Vaše dobrote prav z uspehom in dobil za svoja dela mnogo gradiva in informacij.“ Kaj po vsem tem še ostane od kritikove trditve, da si je Tuma kar na lepem „storijo“ o „Kriegsarchivu“ izmislil. Samo to, da je popravil Tumovo zmotno navedbo, češ da je bil dr. Prijatelj tedaj nadporočnik in kot tak šef „Kriegsarchiva“. Vsa ostala njegova storija pa je v celoti izmišljena!

3. Tumovi razgovori z dr. Žerjavom in dr. Laginjo o londonskem paktu. Kritik zatrjuje, da so ti razgovori „popolna bajka“. „Direkten dokaz“ ima takoj pri roki: Žerjava in Laginje avgusta meseca 1917 na Dunaju ni bilo in se torej nista mogla tam v tistem času s Tumo razgovarjati o ničemer in tudi o londonskem paktu ne. Če je ta kritikova trditev

pravilna in ne konstruirana kakor njegov opis Hohenlohejeve indolence in zastraženega „Kriegsarchiva“, za katerega sploh ne gre, potem drži zaključek, da je Tuma svoje razgovore z Žerjavom in Laginjno napačno uvrstil na mesto, kjer govori o svojem bivanju na Dunaju avgusta 1917 na predkonferenci za Stockholm. Treba jih je torej datirati s poznejšim datumom, ne pa trditi, da jih zato sploh ni bilo. Korespondenca med Tumo in Žerjavom dokazuje, da sta se na Dunaju shajala (tako n. pr. sporoča Tuma Žerjavu v pismu od 11. I. 1918, da pride na Dunaj „ter se osebno pomeniva... svojo adresu Vam pustim v parlamentu, ako se ne srečava“). Stvarni kritik bi popravil datum, ne pa očital Tumi, da „nam je natvezel popolno bajko“. Sploh pa raziskavanje, v katerem mesecu so se ti razgovori vršili, nima nobene važnosti. Važno in zanimivo pa je, raziskati, ali je bila kakšna razlika med Tumovim in Žerjavovim gledanjem na londonski pakt. Da, takšna razlika je bila: Žerjav je smatral, da je londonska pogodba „k sreči obsoletna“ (gl. njegovo pismo Tumi od 2. I. 1918, ki je objavljeno v uredniških dopolnitvah k Tumovim spominom na str. 462 zgoraj), medtem ko je imel Tuma iz „vojnega arhiva“ o njej vsekakor boljše informacije in bolj realen pojem o njeni nevarnosti. Vprašanje je, ali je imel Tuma prav, ko je slovenske politike opozarjal „na nevarnost, ki preti slovenskemu Primorju, Goriški in Istri v primeru zmage držav sporazuma“ (zakaj je kritik pri citiranju kratkega stavka postavil piko za besedo „Primorju“?!)? Ali je imel prav, ko je pisal na neko Žerjavovo pripombo glede stališča Setona-Watsona do Slovencev v „Napreju“ decembra 1917: „... ne odločajo posamezna mnenja, pač pa realne sile, ki se danes ob Adriji bore za prvenstvo. Žal, da moram dostaviti, da v tej borbi igra slovenski narod docela pasivno vlogo, dočim je vloga Hrvatov in Srbov precej nestalna in še danes nejasna“? Vsak stvarni kritik bi mu danes pač lahko priznal, da je imel takrat prav in da je imel tudi vso pravico, da to v spominih tudi pribije. Tuma tudi nikakor ne zanika in mu nikakor ni bilo neznano — kar pa mu kritik vendarle očita —, da so slovenski in hrvaški emigranti nastopali proti londonskemu paktu. Saj piše na str. 361 zgoraj — na isti strani, s katere kritik citira! — takole: „Nisem pa mogel najti v „Kriegsarchivu“ nobene vsaj nekoliko pomembne monografije slovenskih in hrvaških emigrantov v antantnih državah. Ti so pač imeli od leta 1915. do leta 1917. časa dovolj, da bi temeljito pojasnili vse narodne, socialne, gospodarske in politične razmere v Primorju, ne le površno publicistično ali z letaki, kakor so to storili.“ Kritik namreč sploh ni razumel smisla celega Tumovega odstavka, ko piše, da bi bil Tuma hotel, da slovenski politiki z Dunaja šele „poučé“ emigrante o obstoju londonskega pakta. Ne, za to Tumi ni šlo, ampak za to, da bi koordiniral obe svoji politiki — na Dunaju in v Parizu, Londonu itd. — za uspešen odboj nevarnosti londonskega pakta. Ali ne dokazuje omenjeni odstavek iz Žerjavovega pisma, da se je vsaj Žerjav lahkoverno zazibal v sanje, da je londonska pogodba „k sreči obsoletna“ ter da zmaga antante in Italije prinaša samo svobodo?! Zanimivo bi bilo raziskati, odkod ta usodna lahkovernost in pozneje vsa tista naivna vera v Wilsona itd. itd. Stvarni kritik bi nudil kaj informacij k temu vprašanju, Tumi pa priznal, da ni bil niti lahkoveren niti malomaren, da je nevarnosti realno gledal v oči in si prizadeval, da odpre zanjo oči tudi drugim.

Henrik Tuma je v predgovoru k spominu zapisal: „Ako je v njih kaj netočnega, prosim bralce, da mi oprostite morebitne napake v zgodovinskih podatkih in jih stvarno popravijo“.

D. K.